

Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)

den 5 juni 2018*

”Begäran om förhandsavgörande – Unionsmedborgarskap – Artikel 21 FEUF – Unionsmedborgares rätt att röra sig och uppehålla sig fritt inom medlemsstaternas territorier – Direktiv 2004/38/EG – Artikel 3 – Förmånstagare – Familjemedlemmar till unionsmedborgaren – Artikel 2.2 a – Begreppet ’make eller maka’ – Samkönade äktenskap – Artikel 7 – Uppehållsrätt för längre tid än tre månader – Grundläggande rättigheter”

I mål C-673/16,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF, framställd av Curtea Constituțională (Författningsdomstolen, Rumänien) genom beslut av den 29 november 2016, som inkom till domstolen den 30 december 2016, i målet

Relu Adrian Coman,

Robert Clabourn Hamilton,

Asociația Accept

mot

Inspectoratul General pentru Imigrări,

Ministerul Afacerilor Interne,

ytterligare deltagare

Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării,

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden K. Lenaerts, vice-ordföranden M. A. Tizzano, avdelningsordförandena R. Silva de Lapuerta, M. Ilešič (referent), J. L. da Cruz Vilaça, A. Rosas, C.G. Fernlund och C. Vajda, samt domarna E. Juhász, A. Arabadjiev, M. Safjan, D. Šváby, M. Berger, E. Jarašiūnas och E. Regan,

generaladvokat: M. Wathelet,

justitiesekreterare: handläggaren R. Șereș,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 21 november 2017,

* Rättegångsspråk: rumänska.

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

- Relu Adrian Coman och Robert Clabourn Hamilton, genom R. Iordache och R. Wintemute, consilieri, samt genom R.-I. Ionescu, avocat,
- Asociația Accept, genom R. Iordache och R. Wintemute, consilieri, samt genom R.-I. Ionescu, avocat, biträdda av J. F. MacLennan, solicitor,
- Rumäniens regering, inledningsvis genom R. H. Radu, M. Florescu, E. Gane och R. Mangu, därefter genom C. R. Cantâr, C. M. Florescu, E. Gane och R. Mangu, samtliga i egenskap av ombud,
- Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, genom C. F. Asztalos, M. Roșu och C. Vlad, samtliga i egenskap av ombud,
- Lettlands regering, genom I. Kucina och V. Soņeca, båda i egenskap av ombud,
- Ungerns regering, genom M. Z. Fehér, G. Koós och M. Tátrai, samtliga i egenskap av ombud,
- Nederländernas regering, genom M. A. M. de Ree och K. Bulterman, båda i egenskap av ombud,
- Polens regering, genom B. Majczyna, M. Kamejsza-Kozłowska och M. Szwarc, samtliga i egenskap av ombud,
- Europeiska kommissionen, genom L. Nicolae, E. Montaguti och I. V. Rogalski, samtliga i egenskap av ombud,

och efter att den 11 januari 2018 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artiklarna 2.2 a, 3.1, 3.2 a och b samt 7.2 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG (EUT L 158, 2004, s. 77, och rättelser EUT L 229, 2004, s. 35, och EUT L 197, 2005, s. 34).
- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan å ena sidan Relu Adrian Coman, Robert Clabourn Hamilton och Asociația Accept (nedan gemensamt benämnda Coman m.fl.) och å andra sidan Inspectoratul General pentru Imigrări (generalinspektionen med ansvar för immigrationsärenden, Rumänien) (nedan kallad förvaltningen) och Ministerul Afacerilor Interne (inrikesministeriet, Rumänien). Målet gäller en begäran avseende villkoren för att bevilja Robert Clabourn Hamilton uppehållsrätt för längre tid än tre månader i Rumänien.

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

3 I skäl 31 i direktiv 2004/38 anges följande:

”(31) Detta direktiv står i överensstämmelse med de grundläggande rättigheterna och friheterna och med de principer som erkänns särskilt i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna. I enlighet med stadgans förbud mot diskriminering bör medlemsstaterna genomföra bestämmelserna i detta direktiv utan diskriminering mellan förmånstagarna till detta direktiv, på sådana grunder såsom kön, ras, hudfärg, etniskt eller socialt ursprung, genetiska särdrag, språk, religion eller övertygelse, politisk eller annan åskådning, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd, funktionshinder, ålder eller sexuell läggning.”

4 Artikel 2 i detta direktiv har rubriken ”Definitioner”. I artikel 2.2 a och b föreskrivs följande:

”I detta direktiv används följande beteckningar med de betydelser som här anges:

...

2. *familjemedlem:*

- a) make eller maka,
- b) den partner med vilken unionsmedborgaren har ingått ett registrerat partnerskap på grundval av lagstiftningen i en medlemsstat, om den mottagande medlemsstatens lagstiftning behandlar registrerade partnerskap som likvärdiga med äktenskap och i enlighet med villkoren i relevant lagstiftning i den mottagande medlemsstaten,

...”

5 I artikel 3 i nämnda direktiv, som har rubriken ”Förmånstagare”, föreskrivs följande:

”1. Detta direktiv skall tillämpas på alla unionsmedborgare som reser till eller uppehåller sig i en annan medlemsstat än den de själva är medborgare i samt på de familjemedlemmar enligt definitionen i artikel 2.2 som följer med eller ansluter sig till unionsmedborgaren.

2. Utan att det påverkar de berördas personliga rätt att fritt röra sig eller uppehålla sig, och i överensstämmelse med nationell lagstiftning, skall den mottagande medlemsstaten underlätta inresa och uppehåll för följande personer:

- a) Alla andra familjemedlemmar, oavsett medborgarskap, som inte omfattas av definitionen i artikel 2.2, om de i det land från vilket de har kommit är beroende av eller bor hos den unionsmedborgare som har primär uppehållsrätt eller om det av allvarliga hälsoskäl absolut krävs att unionsmedborgaren personligen tar hand om familjemedlemmen.
- b) Den partner med vilken unionsmedborgaren har ett varaktigt vederbörligen bestyrkt förhållande.

Den mottagande medlemsstaten skall företa en noggrann undersökning av de personliga förhållandena och motivera ett eventuellt beslut att neka dessa personer inresa till eller att uppehålla sig i den medlemsstaten.”

6 Artikel 7 i nämnda direktiv, med rubriken ”Uppehållsrätt för längre tid än tre månader”, har följande lydelse:

”1. Varje unionsmedborgare skall ha rätt att uppehålla sig inom en annan medlemsstats territorium under längre tid än tre månader om den berörda personen

- a) är anställd eller egenföretagare i den mottagande medlemsstaten, eller
- b) för egen och sina familjemedlemmars räkning har tillräckliga tillgångar för att inte bli en belastning för den mottagande medlemsstatens sociala biståndssystem under vistelsen, samt har en heltäckande sjukförsäkring som gäller i den mottagande medlemsstaten, eller
- c)
 - är inskriven vid en privat eller statlig institution, som är erkänd eller finansierad av den mottagande medlemsstaten på grundval av dess lagstiftning eller administrativa praxis, med huvudsyftet att bedriva studier eller genomgå en yrkesutbildning
 - samt har en heltäckande sjukförsäkring som gäller i den mottagande medlemsstaten samt avger en försäkran till den behöriga nationella myndigheten, i form av en förklaring eller på något annat valfritt likvärdigt sätt, om att han har tillräckliga tillgångar för att kunna försörja sig själv och familjen, så att de inte blir en belastning för den mottagande medlemsstatens sociala biståndssystem under deras vistelseperiod, eller
- d) är familjemedlem som följer med eller ansluter sig till en unionsmedborgare som uppfyller kraven i a, b eller c.”

2. Uppehållsrätten enligt punkt 1 skall även omfatta familjemedlemmar som inte är medborgare i en medlemsstat när de följer med eller ansluter sig till unionsmedborgaren i den mottagande medlemsstaten, förutsatt att unionsmedborgaren uppfyller villkoren i punkt 1 a, 1 b eller 1 c.

3. Vid tillämpningen av punkt 1 a skall en unionsmedborgare som inte längre är arbetstagare eller egenföretagare behålla sin ställning som arbetstagare eller egenföretagare i följande fall:

- a) Om personen har drabbats av tillfällig arbetsoförmåga på grund av sjukdom eller olycksfall.
- b) Vid tillämpningen av punkt 1 a skall en unionsmedborgare som inte längre är arbetstagare eller egenföretagare behålla sin ställning som arbetstagare eller egenföretagare i följande fall:
- c) Om personen har drabbats av vederbörligen registrerad ofrivillig arbetslöshet efter att ha fullgjort en anställning som varit tidsbegränsad till mindre än ett år eller efter att ha blivit ofrivilligt arbetslös under de första tolv månaderna samt har anmält sig som arbetssökande till en behörig arbetsförmedling. I detta fall skall ställningen som arbetstagare kvarstå under minst sex månader.
- d) Om personen inleder en yrkesutbildning. Om han eller hon inte är ofrivilligt arbetslös skall ställningen som arbetstagare kvarstå endast om yrkesutbildningen har ett samband med den tidigare sysselsättningen.

4. Med avvikelse från punkt 1 d och punkt 2 ovan skall endast maken eller maken, den registrerade partner som avses i artikel 2.2 b och underhållsberättigade barn ha uppehållsrätt som familjemedlemmar till en unionsmedborgare som uppfyller villkoren i 1 c. Artikel 3.2 skall tillämpas på hans eller hennes släktingar i rakt uppstigande led samt på makes/makas eller registrerade partners/underhållsberättigade släktingar i rakt uppstigande led.”

Rumänsk rätt

7 I artikel 259.1 och 259.2 i Codul Civil (civillagen) stadgas följande:

”1. Äktenskapet är ett förbund som frivilligt ingås av en man och en kvinna, på de villkor som föreskrivs i lag.

2. Mannen och kvinnan har rätt att ingå äktenskap för att bilda familj.”

8 Artikel 277.1, 277.2 och 277.4 i civillagen har följande lydelse:

”1. Samkönade äktenskap är förbjudna.

2. Samkönade äktenskap som har ingåtts utomlands av rumänska medborgare eller av utländska medborgare erkänns inte i Rumänien. ...

4. Lagbestämmelserna om fri rörlighet på rumänskt territorium för medborgare i medlemsstaterna i Europeiska unionen och Europeiska ekonomiska samarbetsområdet är tillämpliga.”

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

9 Relu Adrian Coman, rumänsk medborgare som även har amerikanskt medborgarskap, och den amerikanske medborgaren Robert Clabourn Hamilton träffades i New York (Förenta staterna) i juni 2002. De bodde tillsammans där från maj 2005 till maj 2009. Relu Adrian Coman flyttade därefter till Bryssel (Belgien) för att arbeta vid Europaparlamentet som parlamentsassistent, medan Robert Clabourn Hamilton stannade kvar i New York. De ingick äktenskap i Bryssel den 5 november 2010.

10 I mars 2012 slutade Relu Adrian Coman att arbeta vid parlamentet men stannade kvar i Bryssel. Han uppbar arbetslöshetsersättning till och med januari 2013.

11 I december 2012 vände sig Relu Adrian Coman och Robert Clabourn Hamilton till förvaltningen för att få upplysningar om förfarandet och villkoren för att Robert Clabourn Hamilton, som inte är unionsmedborgare, i egenskap av familjemedlem till Relu Adrian Coman ska kunna uppehålla sig lagligt i Rumänien under längre tid än tre månader.

12 Som svar på denna begäran informerade förvaltningen den 11 januari 2013 makarna om att Robert Clabourn Hamilton endast hade rätt till tre månaders uppehållstillstånd, eftersom äktenskap mellan personer av samma kön inte erkänns enligt civillagen. Förvaltningen påpekade vidare att en förlängning av Robert Clabourn Hamiltons tillfälliga uppehållstillstånd i Rumänien inte kunde beviljas med anledning av familjeåterförening.

13 Den 28 oktober 2013 väckte Coman m.fl. talan, vid Judecătoria Sectorului 5 București (Förstainstansdomstolen i distrikt 5 i Bukarest, Rumänien), mot förvaltningen och yrkade fastställelse av att det förelåg diskriminering på grund av sexuell läggning, när det kommer till utövandet av fri rörlighet inom unionen. Vidare yrkade de att förvaltningen skulle förpliktas att upphöra med diskrimineringen och betala ersättning till makarna för deras ideella skada.

14 I nämnda mål har de framställt en invändning om att bestämmelserna i artikel 277.2 och 277.4 i civillagen strider mot författningen. Coman m.fl. anser att den omständigheten att samkönade äktenskap som har ingåtts utomlands inte erkänns i samband med utövande av uppehållsrätten utgör en kränkning av de bestämmelser i den rumänska författningen som skyddar rätten till den intima sfären, familjelivet och privatlivet, och av bestämmelserna avseende likhetsprincipen.

- 15 Den 18 december 2015 hänsköt Judecătoria Sectorului 5 București (Förstainstansdomstolen i distrikt 5 i Bukarest) en fråga till Curtea Constituțională (Författningsdomstolen, Rumänien) för att den skulle ta ställning till nämnda invändning om författningsstridighet.
- 16 Curtea Constituțională (Författningsdomstolen) fann att förevarande mål avser erkännande av rättsverkningarna av ett äktenskap som lagenligt ingåtts utomlands mellan en unionsmedborgare och dennes make eller maka av samma kön, som är tredjelandsmedborgare, med avseende på rätten till familjeliv och rätten till fri rörlighet, mot bakgrund av förbudet mot diskriminering på grund av sexuell läggning. Nämnda domstol är i det sammanhanget osäker på hur flera begrepp som används i direktiv 2004/38 ska tolkas, mot bakgrund av stadgan om de grundläggande rättigheterna (nedan kallad stadgan) och nyligen meddelad praxis från EU-domstolen och från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna.
- 17 Mot denna bakgrund beslutade Curtea Constituțională (Författningsdomstolen) att vilandeförklara målet och ställa följande tolkningsfrågor till domstolen:
- ”1) Omfattar uttrycket ’make eller maka’ i artikel 2.2 a i direktiv 2004/38, jämförd med artiklarna 7, 9, 21 och 45 i stadgan, maken eller maken av samma kön, som kommer från ett tredjeland som inte är medlem i Europeiska unionen, till en unionsmedborgare med vilken vederbörande lagligt har ingått äktenskap med stöd av lagen i en annan medlemsstat än den mottagande medlemsstaten?
 - 2) Om fråga 1 besvaras jakande, har den mottagande medlemsstaten enligt artikel 3.1 och artikel 7.[2] i direktiv 2004/38, jämförda med artiklarna 7, 9, 21 och 45 i stadgan, då skyldighet att bevilja uppehållsrätt på sitt territorium för längre tid än tre månader för maken eller maken av samma kön till en unionsmedborgare?
 - 3) Om fråga 1 besvaras nekande, kan maken eller maken av samma kön, som kommer från ett tredjeland som inte är medlem i Europeiska unionen, till en unionsmedborgare med vilken vederbörande lagligt har ingått äktenskap med stöd av lagen i en annan medlemsstat än den mottagande medlemsstaten då räknas bland ”[a]lla andra familjemedlemmar ...” enligt artikel 3.2 a i direktiv 2004/38 eller betecknas som ”[d]en partner med vilken unionsmedborgaren har ett varaktigt vederbörligen bestyrkt förhållande” enligt artikel 3.2 b i direktiv 2004/38, vilket medför att den mottagande medlemsstaten har skyldighet att underlätta inresa och uppehåll för vederbörande, även om den mottagande medlemsstaten inte erkänner samkönade äktenskap eller medger något annat alternativt rättsligt erkännande som till exempel registrerade partnerskap?
 - 4) Om fråga 3 besvaras jakande, har den mottagande medlemsstaten enligt artikel 3.2 och artikel 7.2 i direktiv 2004/38, jämförda med artiklarna 7, 9, 21 och 45 i stadgan, då skyldighet att bevilja uppehållsrätt på sitt territorium för längre tid än tre månader för maken eller maken av samma kön till en unionsmedborgare?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Inledande synpunkter

- 18 Det ska erinras om att enligt domstolens fasta praxis syftar direktiv 2004/38 till att underlätta utövandet av den grundläggande och individuella rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier som unionsmedborgarna tillerkänns direkt i artikel 21.1 FEUF och att direktivet särskilt syftar till att stärka denna rätt (dom av den 12 mars 2014, O. och B., C-456/12, EU:C:2014:135, punkt 35; dom av den 18 december 2014, McCarthy m.fl., C-202/13, EU:C:2014:2450, punkt 31, och dom av den 14 november 2017, Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, punkt 31).

- 19 Enligt artikel 3.1 i direktiv 2004/38 ska direktivet tillämpas på alla unionsmedborgare som reser till eller uppehåller sig i en annan medlemsstat än den där de själva är medborgare samt på deras familjemedlemmar, i den mening som avses i artikel 2.2 i direktivet, som följer med eller ansluter sig till unionsmedborgaren.
- 20 Domstolen har härvid redan vid flera tillfällen slagit fast att en bokstavlig, systematisk och teleologisk tolkning av bestämmelserna i direktiv 2004/38 visar att direktivet endast reglerar villkoren för en unionsmedborgares inresa och vistelse i andra medlemsstater än den som han eller hon är medborgare i. Bestämmelserna i detta direktiv ger således inte stöd för att tredjelandsmedborgare som är familjemedlemmar till en unionsmedborgare skulle ha någon härledd uppehållsrätt i den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i (se, för ett liknande resonemang, dom av den 12 mars 2014, O. och B., C-456/12, EU:C:2014:135, punkt 37, dom av den 10 maj 2017, Chavez-Vilchez m.fl., C-133/15, EU:C:2017:354, punkt 53, och dom av den 14 november 2017, Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, punkt 33).
- 21 Det framgår av redogörelsen i punkterna 9–11 ovan att Relu Adrian Coman, rumänsk och amerikansk medborgare, och Robert Clabourn Hamilton, amerikansk medborgare, vände sig till förvaltningen för att få upplysningar om förfarandet och villkoren för att Robert Clabourn Hamilton, i egenskap av familjemedlem till Relu Adrian Coman, skulle kunna beviljas en härledd uppehållsrätt i Rumänien, den medlemsstat som Relu Adrian Coman är medborgare i. Direktiv 2004/38, som den hänskjutande domstolen önskar en tolkning av, kan således inte grunda en härledd uppehållsrätt för Robert Clabourn Hamilton.
- 22 Såsom EU-domstolen upprepade gånger har slagit fast utgör den omständigheten att den hänskjutande domstolen formellt sett har begränsat sina frågor till att avse tolkningen av direktiv 2004/38 inte hinder för att EU-domstolen tillhandahåller den hänskjutande domstolen alla uppgifter om unionsrättens tolkning som kan vara användbara vid avgörandet av det nationella målet, oberoende av om det har hänvisats därtill i den hänskjutande domstolens frågor eller inte (se, för ett liknande resonemang, dom av den 10 maj 2017, Chavez-Vilchez m.fl., C-133/15, EU:C:2017:354, punkt 48, och dom av den 14 november 2017, Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, punkt 28 och där angiven rättspraxis).
- 23 Domstolen har redan fastställt att tredjelandsmedborgare som är familjemedlemmar till en unionsmedborgare och som inte med stöd av bestämmelserna i direktiv 2004/38 kunde göra gällande någon härledd uppehållsrätt i den medlemsstat där unionsmedborgaren är medborgare, dock i vissa fall kunde tillerkännas en sådan rätt med stöd av artikel 21.1 FEUF (dom av den 14 november 2017, Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, punkt 46).
- 24 Domstolen har särskilt slagit fast att när en unionsmedborgare under en verkningsfull vistelse i en annan medlemsstat än den som han eller hon är medborgare i, med stöd av och i överensstämmelse med villkoren i direktiv 2004/38, har utvecklat eller befäst ett familjeliv i den medlemsstaten, krävs det att unionsmedborgaren, för att dennes rättigheter enligt artikel 21.1 FEUF ska få en ändamålsenlig verkan, ges möjlighet att vid ett återvändande till den medlemsstat där vederbörande är medborgare fortsätta leva det familjeliv som han eller hon har haft i den nämnda medlemsstaten, genom att en härledd uppehållsrätt beviljas en familjemedlem som är tredjelandsmedborgare. Utan en sådan härledd uppehållsrätt skulle unionsmedborgaren nämligen kunna avskräckas från att lämna den medlemsstat där han eller hon är medborgare för att utöva sin uppehållsrätt enligt artikel 21.1 FEUF i en annan medlemsstat, på grund av att vederbörande inte skulle kunna vara säker på att efter ett återvändande till ursprungsmedlemsstaten kunna fortsätta att leva det familjeliv med sina nära anhöriga som han eller hon sålunda har utvecklat eller befäst i den mottagande medlemsstaten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 12 mars 2014, O. och B., C-456/12, EU:C:2014:135, punkt 54 och där angiven rättspraxis).

- 25 Vad gäller villkoren för att bevilja en härledd uppehållsrätt har domstolen betonat att dessa inte får vara strängare än de som föreskrivs i direktiv 2004/38 för att bevilja en tredjelandsmedborgare, som är familjemedlem till en unionsmedborgare, en sådan härledd uppehållsrätt, i en situation där unionsmedborgaren har utövat sin rätt till fri rörlighet genom att bosätta sig i en annan medlemsstat än den som han eller hon är medborgare i. Direktivet ska nämligen tillämpas analogt på den situation som avses i föregående punkt (se, för ett liknande resonemang, dom av den 12 mars 2014, O. och B., C-456/12, EU:C:2014:135, punkterna 50 och 61, dom av den 10 maj 2017, Chavez-Vilchez m.fl., C-133/15, EU:C:2017:354, punkterna 54 och 55, och dom av den 14 november 2017, Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, punkt 61).
- 26 I förevarande fall utgår den hänskjutande domstolens frågor från antagandet att Relu Adrian Coman, under sin verkningsfulla vistelse i Belgien med avseende på artikel 7.1 i direktiv 2004/38, utvecklat eller befäst ett familjeliv med Robert Clabourn Hamilton.
- 27 Det är mot bakgrund av ovanstående överväganden som EU-domstolen ska pröva den hänskjutande domstolens frågor.

Den första frågan

- 28 Den hänskjutande domstolen har ställt den första frågan för att få klarhet i huruvida – i en situation där en unionsmedborgare har utövat sin rätt till fri rörlighet och, i enlighet med de villkor som föreskrivs i artikel 7.1 i direktiv 2004/38, rest till och sedan under en verkningsfull vistelse i en annan medlemsstat än den han eller hon är medborgare i har utvecklat eller befäst ett familjeliv tillsammans med en tredjelandsmedborgare av samma kön, med vilken vederbörande lagligt har ingått äktenskap i den mottagande medlemsstaten – artikel 21.1 FEUF ska tolkas så, att nämnda bestämmelse utgör hinder för att de behöriga myndigheterna i den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i nekar uppehållsrätt i denna medlemsstat för nämnda tredjelandsmedborgare med motiveringen att lagstiftningen i denna medlemsstat inte medger äktenskap mellan personer av samma kön.
- 29 Det ska erinras om att i egenskap av rumänsk medborgare åtnjuter Relu Adrian Coman ställning som unionsmedborgare enligt artikel 20.1 FEUF.
- 30 Såsom domstolen vid flera tillfällen har påpekat är ställningen som unionsmedborgare avsedd att vara den grundläggande ställningen för medlemsstaternas medborgare (dom av den 20 september 2001, Grzelczyk, C-184/99, EU:C:2001:458, punkt 31; dom av den 8 mars 2011, Ruiz Zambrano, C-34/09, EU:C:2011:124, punkt 41, och dom av den 2 juni 2016, Bogendorff von Wolffersdorff, C-438/14, EU:C:2016:401, punkt 29).
- 31 En medborgare i en medlemsstat som – i likhet med vad som är för handen i det nationella målet – i sin egenskap av unionsmedborgare har utövat sin rätt till fri rörlighet och att fritt uppehålla sig i en annan medlemsstat än sin ursprungsmedlemsstat kan, såsom följer av domstolens praxis, göra gällande de rättigheter som sammanhänger med unionsmedborgarskapet, bland annat dem som föreskrivs i artikel 21.1 FEUF, i förekommande fall även gentemot den egna ursprungsmedlemsstaten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 23 oktober 2007, Morgan och Bucher, C-11/06 och C-12/06, EU:C:2007:626, punkt 22; dom av den 18 juli 2013, Prinz och Seeberger, C-523/11 och C-585/11, EU:C:2013:524, punkt 23, samt dom av den 14 november 2017, Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, punkt 51).
- 32 De rättigheter som medlemsstaternas medborgare ges i denna bestämmelse inbegriper en rätt till ett normalt familjeliv i såväl den mottagande medlemsstaten som i den medlemsstat de är medborgare i vid återvändande dit med sina familjemedlemmar vid sin sida (se, för ett liknande resonemang, dom av den 7 juli 1992, Singh, C-370/90, EU:C:1992:296, punkterna 21 och 23, och dom av den 14 november 2017, Lounes, C-165/16, EU:C:2017:862, punkt 52 och där angiven rättspraxis).

- 33 Vad beträffar frågan huruvida de ”familjemedlemmar” som avses i föregående punkt omfattar tredjelandsmedborgare av samma kön som unionsmedborgaren, vars äktenskap med sistnämnde medborgare har ingåtts i en medlemsstat i enlighet med rättsordningen i denna stat, gör domstolen följande bedömning. Direktiv 2004/38 är, såsom påpekats i punkt 25 ovan, analogt tillämpligt på omständigheter som dem som är aktuella i det nationella målet. I artikel 2.2 a i direktivet nämns särskilt ”make eller maka” såsom ”familjemedlem”.
- 34 Begreppet ”make eller maka” i den bestämmelsen avser en person som ingått äktenskap med en annan person (se, för ett liknande resonemang, dom av den 25 juli 2008, *Metock m.fl.*, C-127/08, EU:C:2008:449, punkterna 98 och 99).
- 35 Vad gäller frågan huruvida begreppet omfattar en tredjelandsmedborgare av samma kön som unionsmedborgaren, vars äktenskap med sistnämnde medborgare har ingåtts i en medlemsstat i enlighet med rättsordningen i denna stat, ska det för det första understrykas att begreppet ”make eller maka” i den mening som avses i direktiv 2004/38 är könsneutralt och därmed kan omfatta en make eller maka av samma kön som unionsmedborgaren.
- 36 Vidare ska det påpekas att för att fastställa att den partner med vilken unionsmedborgaren har ingått ett registrerat partnerskap på grundval av lagstiftningen i en medlemsstat utgör en ”familjemedlem”, hänvisas det i artikel 2.2 b i direktiv 2004/38 till villkoren i relevant lagstiftning i den medlemsstat som medborgaren har för avsikt att resa till eller uppehålla sig i. Artikel 2.2 a i samma direktiv, vilken är analogt tillämplig i förevarande fall, innehåller däremot inte någon sådan hänvisning såvitt gäller begreppet ”make eller maka” i den mening som avses i direktivet. En medlemsstat kan följaktligen inte åberopa sin nationella rättsordning för att motsätta sig erkännande på dess territorium – enbart såvitt gäller beviljande av en härledd uppehållsrätt för en tredjelandsmedborgare – av ett äktenskap som denne tredjelandsmedborgare ingått med en unionsmedborgare av samma kön i en annan medlemsstat i enlighet med rättsordningen i den staten.
- 37 Personers rättsliga status, som omfattar regler om ingående av äktenskap, är förvisso ett område som faller under medlemsstaternas befogenheter och dessa befogenheter får inte inskränkas av unionsrätten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 2 oktober 2003, *Garcia Avello*, C-148/02, EU:C:2003:539, punkt 25; dom av den 1 april 2008, *Maruko*, C-267/06, EU:C:2008:179, punkt 59, och dom av den 14 oktober 2008, *Grunkin och Paul*, C-353/06, EU:C:2008:559, punkt 16). Medlemsstaterna är därmed fria att själva bestämma om personer av samma kön ska kunna ingå äktenskap eller inte (dom av den 24 november 2016, *Parris*, C-443/15, EU:C:2016:897, punkt 59).
- 38 Det framgår emellertid av fast rättspraxis att när medlemsstaterna utövar denna befogenhet, är de skyldiga att iaktta unionsrätten och i synnerhet bestämmelserna i fördraget om varje unionsmedborgares rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier (se, för ett liknande resonemang, dom av den 2 oktober 2003, *Garcia Avello*, C-148/02, EU:C:2003:539, punkt 25, dom av den 14 oktober 2008, *Grunkin och Paul*, C-353/06, EU:C:2008:559, punkt 16, och dom av den 2 juni 2016, *Bogendorff von Wolfersdorff*, C-438/14, EU:C:2016:401, punkt 32).
- 39 Om medlemsstaterna gavs möjlighet att bevilja eller neka rätt till inresa och uppehåll på deras territorium för tredjelandsmedborgare – vars äktenskap med en unionsmedborgare av samma kön har ingåtts i en medlemsstat i enlighet med rättsordningen i denna stat – beroende på om nationella rättsliga bestämmelser medger samkönade äktenskap eller inte, skulle detta leda till att den fria rörligheten för unionsmedborgare som redan använt sig av denna frihet skulle variera från en medlemsstat till en annan beroende på sådana nationella bestämmelser (se, analogt, dom av den 25 juli 2008, *Metock m.fl.*, C-127/08, EU:C:2008:449, punkt 67). En dylik situation skulle strida mot domstolens praxis – som generaladvokaten erinrade om i punkt 73 i förslaget till avgörande – enligt vilken bestämmelserna i direktiv 2004/38, som är analogt tillämpliga i förevarande fall, mot bakgrund av direktivets sammanhang och eftersträlvade mål, inte kan tolkas restriktivt och under alla

förhållanden inte får fräntas sin ändamålsenliga verkan (dom av den 25 juli 2008, *Metock m.fl.*, C-127/08, EU:C:2008:449, punkt 84, och dom av den 18 december 2014, *McCarthy m.fl.*, C-202/13, EU:C:2014:2450, punkt 32).

- 40 Ett beslut av myndigheterna i en medlemsstat att neka erkännande – enbart såvitt gäller beviljande av en härledd uppehållsrätt för en tredjelandsmedborgare – av ett äktenskap som denne tredjelandsmedborgare ingått med en unionsmedborgare av samma kön under en verkningsfull vistelse i en annan medlemsstat i enlighet med rättsordningen i denna stat kan utgöra hinder för denne unionsmedborgares utövande av sin rätt enligt artikel 21.1 FEUF att fritt röra och uppehålla sig i medlemsstaterna. Ett sådant beslut att neka erkännande kommer att leda till att den nämnde unionsmedborgaren kan berövas möjligheten att återvända till den medlemsstat han eller hon är medborgare i tillsammans med sin make eller maka.
- 41 Enligt fast rättspraxis kan en begränsning av den fria rörligheten för personer som, i likhet med vad som är för handen i det nationella målet, är oberoende av de berörda personernas nationalitet, vara motiverad om den grundar sig på objektiva hänsyn till allmänintresset och står i proportion till det legitima syfte som eftersträvas med de nationella bestämmelserna (se, för ett liknande resonemang, dom av den 14 oktober 2008, *Grunkin och Paul*, C-353/06, EU:C:2008:559, punkt 29, dom av den 26 februari 2015, *Martens*, C-359/13, EU:C:2015:118, punkt 34, och dom av den 2 juni 2016, *Bogendorff von Wolffersdorff*, C-438/14, EU:C:2016:401, punkt 48). Det följer av domstolens praxis att en åtgärd är proportionerlig om den är ägnad att säkerställa att det eftersträvade målet uppnås och inte går utöver vad som är nödvändigt för att uppnå detta mål (dom av den 26 februari 2015, *Martens*, C-359/13, EU:C:2015:118, punkt 34 och där angiven rättspraxis).
- 42 Vad beträffar hänsyn till allmänintresset konstaterar domstolen att flera regeringar som yttrat sig vid domstolen har understrukit äktenskapets grundläggande betydelse och flera medlemsstaters önskan att värna ett synsätt som grundas på idén att äktenskapet är ett förbund mellan en man och en kvinna vilket i vissa medlemsstater skyddas av regler i grundlagen. Den lettiska regeringen har under förhandlingen till exempel påpekat att för det fall det skulle utgöra en begränsning av artikel 21 FEUF att, under sådana omständigheter som dem som är för handen i det nationella målet, vägra att erkänna äktenskap mellan personer av samma kön som ingåtts i en annan medlemsstat, så skulle en sådan begränsning vara motiverad av hänsyn till lag och ordning och den nationella identiteten enligt artikel 4.2 FEU.
- 43 Det ska även erinras om att unionen enligt artikel 4.2 FEU ska respektera medlemsstaternas nationella identitet, som kommer till uttryck i deras politiska och konstitutionella grundstrukturer (se, för ett liknande resonemang, även dom av den 2 juni 2016, *Bogendorff von Wolffersdorff*, C-438/14, EU:C:2016:401, punkt 73 och där angiven rättspraxis).
- 44 Domstolen har vidare vid upprepade tillfällen slagit fast att begreppet ”grunderna för rättsordningen” (*ordre public*) ska tolkas restriktivt, när det används för att motivera ett undantag från en grundläggande frihet, varför dess räckvidd inte kan bestämmas ensidigt av varje medlemsstat utan kontroll från unionsinstitutionernas sida. Således kan undantaget avseende grunderna för rättsordningen med framgång åberopas enbart då det föreligger ett verkligt och tillräckligt allvarligt hot som påverkar ett grundläggande samhällsintresse (se, för ett liknande resonemang, dom av den 2 juni 2016, *Bogendorff von Wolffersdorff*, C-438/14, EU:C:2016:401, punkt 67, och dom av den 13 juli 2017, *E*, C-193/16, EU:C:2017:542, punkt 18 och där angiven rättspraxis).
- 45 Domstolen konstaterar härvid att skyldigheten för en medlemsstat att – enbart såvitt gäller beviljande av en härledd uppehållsrätt för en tredjelandsmedborgare – erkänna ett äktenskap mellan personer av samma kön som ingåtts i en annan medlemsstat i enlighet med rättsordningen i denna stat, inte undergräver äktenskapet som institution i den förstnämnda medlemsstaten. Äktenskapet definieras nämligen av nationell rätt och omfattas, såsom påpekats i punkt 37 ovan, av medlemsstaternas befogenheter. Den ovannämnda skyldigheten innebär inte att den aktuella medlemsstaten i sin

nationella rätt ska föreskriva en möjlighet för personer av samma kön att ingå äktenskap, utan är begränsad till en skyldighet att erkänna sådana äktenskap som ingåtts i en annan medlemsstat i enlighet med rättsordningen i denna stat, enbart i syfte att dessa personer ska kunna utöva sina rättigheter enligt unionsrätten.

- 46 En dylik skyldighet att erkänna ett äktenskap enbart såvitt gäller beviljande av en härledd uppehållsrätt för en tredjelandsmedborgare innebär inte någon kränkning av den berörda medlemsstatens nationella identitet och inte heller att lag och ordning (*ordre public*) påverkas menligt i denna stat.
- 47 Vidare ska det tilläggas att en nationell bestämmelse som innebär ett hinder för personer att utöva sin fria rörlighet endast kan anses motiverad om den iakttar de grundläggande rättigheter som garanteras i stadgan och vars efterlevnad domstolen säkerställer (se, analogt, dom av den 13 september 2016, Rendón Marín, C-165/14, EU:C:2016:675, punkt 66).
- 48 Vad gäller begreppet ”make eller maka” i artikel 2.2 a i direktiv 2004/38 är rätten till respekt för privat- och familjelivet som garanteras i artikel 7 i stadgan av grundläggande vikt.
- 49 Såsom följer av förklaringarna avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna (EUT C 303, 2007, s. 17) ska – i enlighet med artikel 52.3 i stadgan – de rättigheter som föreskrivs i artikel 7 i nämnda stadga ha samma innebörd och räckvidd som de rättigheter som garanteras i artikel 8 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, som undertecknades i Rom den 4 november 1950.
- 50 Det följer dock av praxis från Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna att ett homosexuellt pars relation kan omfattas av begreppen ”privatliv” och ”familjeliv” på samma sätt som relationen mellan två personer av motsatt kön som befinner sig i samma situation (Europadomstolen, 7 november 2013, Vallianatos m.fl. mot Grekland, CE:ECHR:2013:1107JUD002938109, § 73, och Europadomstolen, 14 december 2017, Orlandi m.fl. mot Italien, CE:ECHR:2017:1214JUD002643112, § 143).
- 51 Mot denna bakgrund ska den första frågan besvaras på följande sätt. I en situation där en unionsmedborgare har utövat sin rätt till fri rörlighet och, i enlighet med de villkor som föreskrivs i artikel 7.1 i direktiv 2004/38, rest till och sedan under en verkningsfull vistelse i en annan medlemsstat än den han eller hon är medborgare i har utvecklat eller befäst ett familjeliv tillsammans med en tredjelandsmedborgare av samma kön, med vilken vederbörande lagligt har ingått äktenskap i den mottagande medlemsstaten, så ska artikel 21.1 FEUF tolkas så, att nämnda bestämmelse utgör hinder för att de behöriga myndigheterna i den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i nekar uppehållsrätt i denna medlemsstat för nämnda tredjelandsmedborgare med motiveringen att lagstiftningen i denna medlemsstat inte medger äktenskap mellan personer av samma kön.

Den andra frågan

- 52 Den hänskjutande domstolen har ställt den andra frågan för det fall den första frågan besvaras jakande. I sådant fall önskas svar på om artikel 21.1 FEUF ska tolkas så, att under de omständigheter som är aktuella i det nationella målet har en tredjelandsmedborgare av samma kön som unionsmedborgaren, vars äktenskap med sistnämnde medborgare har ingåtts i en medlemsstat i enlighet med rättsordningen i denna stat, uppehållsrätt under längre tid än tre månader i den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i.
- 53 När en unionsmedborgare under en verkningsfull vistelse i en annan medlemsstat än den han eller hon är medborgare i, med stöd av och i överensstämmelse med villkoren i direktiv 2004/38, har utvecklat eller befäst ett familjeliv i den medlemsstaten, krävs det – såsom påpekats i punkterna 23 och 24 ovan – att unionsmedborgaren, för att dennes rättigheter enligt artikel 21.1 FEUF ska få en ändamålsenlig

verkan, ges möjlighet att vid ett återvändande till den medlemsstat där vederbörande är medborgare fortsätta leva det familjeliv som han eller hon har haft i den mottagande medlemsstaten, genom att en härledd uppehållsrätt beviljas den berörda familjemedlemmen som är tredjelandsmedborgare.

- 54 Vad gäller villkoren för att komma i åtnjutande av en sådan härledd uppehållsrätt har domstolen, såsom följer av punkt 25 ovan, betonat att dessa villkor inte får vara strängare än dem som föreskrivs i direktiv 2004/38 för att bevilja en tredjelandsmedborgare, som är familjemedlem till en unionsmedborgare, en sådan uppehållsrätt, i en situation där unionsmedborgaren har utövat sin rätt till fri rörlighet genom att bosätta sig i en annan medlemsstat än den som han eller hon är medborgare i.
- 55 Enligt artikel 7.2 direktiv 2004/38 ska uppehållsrätten enligt artikel 7.1 i samma direktiv även omfatta familjemedlemmar som inte är medborgare i en medlemsstat när de följer med eller ansluter sig till unionsmedborgaren i den mottagande medlemsstaten, förutsatt att unionsmedborgaren uppfyller villkoren i artikel 7.1 a, b eller c.
- 56 Mot denna bakgrund ska den andra frågan besvaras på följande sätt. Artikel 21.1 FEUF ska tolkas så, att under de omständigheter som är aktuella i det nationella målet har en tredjelandsmedborgare av samma kön som unionsmedborgaren, vars äktenskap med sistnämnde medborgare har ingåtts i en medlemsstat i enlighet med rättsordningen i denna stat, uppehållsrätt under längre tid än tre månader i den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i. Nämda härledda uppehållsrätt får inte underställas strängare villkor än dem som föreskrivs i artikel 7 i direktiv 2004/38.

Den tredje och den fjärde frågan

- 57 Med hänsyn till svaret på den första och den andra frågan saknas det anledning att besvara den tredje och den fjärde frågan.

Rättegångskostnader

- 58 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

- 1) I en situation där en unionsmedborgare har utövat sin rätt till fri rörlighet och, i enlighet med de villkor som föreskrivs i artikel 7.1 i Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG, 73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG, rest till och sedan under en verkningfull vistelse i en annan medlemsstat än den han eller hon är medborgare i har utvecklat eller befast ett familjeliv tillsammans med en tredjelandsmedborgare av samma kön, med vilken vederbörande lagligt har ingått äktenskap i den mottagande medlemsstaten, så ska artikel 21.1 FEUF tolkas så, att nämnda bestämmelse utgör hinder för att de behöriga myndigheterna i den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i nekar uppehållsrätt i denna medlemsstat för nämnda tredjelandsmedborgaren med motiveringen att lagstiftningen i denna medlemsstat inte medger äktenskap mellan personer av samma kön.**

- 2) Artikel 21.1 FEUF ska tolkas så, att under de omständigheter som är aktuella i det nationella målet har en tredjelandsmedborgare av samma kön som unionsmedborgaren, vars äktenskap med sistnämnde medborgare har ingåtts i en medlemsstat i enlighet med rättsordningen i denna stat, uppehållsrätt under längre tid än tre månader i den medlemsstat som unionsmedborgaren är medborgare i. Nämnade härledda uppehållsrätt får inte underställas strängare villkor än dem som föreskrivs i artikel 7 i direktiv 2004/38.

Underskrifter